

Tanıdan Eğitime Kosova Cumhuriyeti'nde İşitme Engelli Çocuklara Yönelik Düzenlemelerin İncelenmesi¹

Murat Dođan², Hasan Grgr³, mit Girgin⁴, H. Pelin Karasu⁵, Zerrin Turan⁶

z

Bağımsızlığını 2008'de tek taraflı ilan etmesinin ardından Kosova Cumhuriyeti diğer tüm alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bunun bir yansıması olarak Kosova Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı ile Anadolu niversitesi arasında yapılan bir protokol çerçevesinde gerçekteştirilen bu araştırmanın amacı, Kosova'daki işitme engelli çocukların tanı, değerlendirme ve eğitimlerine yönelik düzenlemelerin incelenmesi yoluyla sorun ve gereksinimlerin ortaya konmasıdır. Karma yöntem araştırmalarından eşzamanlı çeşitleme deseniyle ve toplam 92 katılımcıyla yürütülen çalışmada Kosova'daki işitme engelli çocukların ailelerine ($n = 34$), öğretmenlerine ($n = 28$) ve sağlık personeline ($n = 20$) anket uygulanmış, ayrıca bir grup aile ($n = 4$) ve öğretmenle ($n = 6$) yarı-yapılandırılmış görüşme gerçekteştirilmiştir. Nicel bir araç olan anket ve nitel bir teknik olan yarı-yapılandırılmış görüşmelerin betimsel analizine dayalı bulgular iki temel alanda ciddi sorunlara işaret etmiştir: (a) tanı, değerlendirme ve müdahale ve (b) eğitimsel düzenlemeler. İlk grupta

¹ Bu çalışma 1302E026 proje numarası ile Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Komisyonunca desteklenmiştir.

² Yard. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi zel Eğitim Bölümü, mudogan@anadolu.edu.tr

³ Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi zel Eğitim Bölümü, hasangurgur@anadolu.edu.tr

⁴ Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi İÇEM, ugirgin@anadolu.edu.tr

⁵ Yard. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İÇEM, hpkarasu@anadolu.edu.tr

⁶ Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İÇEM, zturan@anadolu.edu.tr

Geliş tarihi / Received: 18.01.2016, Kabul tarihi / Accepted: 25.03.2016

öne çıkan sorunlar işitme kaybının tanınması, değerlendirilmesi, çocuğun cihazlandırılması, tanı sonrası aileye destek hizmetleri ve okul öncesi eğitim alanlarında belirgin yoksunluk ya da yetersizliklerdir. İkinci gruptaki sorunlar ise ailelerin istediği iletişim yaklaşımı ile okullarda kullanılan örtüşmemesi, öğretmen sayı ve niteliğinin, eğitim ortamındaki fiziksel düzenlemelerin, öğretim planlanması ve uygulanmasının ve kaynaştırma uygulamalarının ciddi derecede sorgulanabilir olmasıdır. Araştırma, anılan problem alanlarında yapısal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Sözcükler: *İşitme engelli çocuklar, Kosova Cumhuriyeti, tanı-değerlendirme, eğitimsel düzenleme.*

Examination of Services Provided for the Hearing Impaired in Republic of Kosovo: From Diagnosis to Education

Abstract

Following the unilateral declaration of independence in 2008, Republic of Kosovo initiated a thorough reconstruction process in all areas including education. Conducted within the scope of a protocol signed by Kosovo Ministry of Education and Anadolu University as a reflection of this reform era, this research aims to identify the problems and needs of children with hearing impairment in Kosovo through analyzing the regulations in diagnosis, assessment, and education of the hearing impaired. Including 92 participants and employing simultaneous variation design, one of the mixed methods, this study has utilized questionnaires administered to the parents ($n = 34$) and teachers ($n = 28$) of the children with hearing impairment, and the healthcare personnel ($n = 20$) working with these kids. In addition, semi-structured interviews have been held with a group of parents ($n = 4$) and teachers ($n = 6$). Descriptive analysis of semi-structured interviews—a qualitative technique—and questionnaires—a quantitative tool—has revealed major problems in two fundamental areas: (a) diagnosis, assessment, and intervention (b) and educational arrangements. Primary issues in the first group are diagnosis and assessment of the impairment, use of hearing aids, support services for the family after the diagnosis, and prominent deficiencies and inadequacies in pre-school education. On the other hand, troubles in the second group include the mismatch of communicative approaches preferred by families and applied by schools and incredibility of the number and quality of teachers, the physical infrastructure of schools, instructional planning and application, and the inclusion practice. This research has clearly depicted that serious structural modifications regarding the problem areas have to be launched immediately.

Keywords: *Hearing-impaired children, Republic of Kosovo, diagnosis-assessment, educational arrangements.*

Giriş

İşitme engelli çocukların erken yaşlardan başlayarak gelişimlerini desteklemeye yönelik eğitimsel ve sağlıkla ilgili düzenlemelerin ana amacı, işitme kaybı ve beraberinde gelen olumsuzlukları mümkün olduğunca azaltmak ve işiten akranları ile eşit eğitim hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamaktır. Etkili bir yapılanmada tanı, değerlendirme ve eğitim ögeleri bütüncül bir sistem içinde ele alınmalıdır. Bu sistem içerisinde başta sağlık ve eğitim alanları olmak üzere diğer disiplinlerin eş güdümlü çalışmaları gerekmektedir. İşitme engelli çocukların gelişimlerini desteklemeye yönelik sistem düzenlemeleri ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Düzenlemeler doğal olarak ülkelerin sağlık ve eğitim politikalarına, birimler arasındaki eşgüdüme ve mali kaynakların yeterliliğine bağlıdır.

Diğer sistemler gibi eğitim sisteminin de herhangi bir ülkede istenilen düzeye ulaşması için zamana gereksinim olduğu söylenebilir. Özel eğitim ve bir alt grup olarak işitme engelli çocukların eğitimi genel eğitim sistemindeki gelişimi yansıtacağından, herhangi bir ülkenin tarihsel süreci tüm bu sistemlerin olgunlaşma düzeyleriyle ilgili olacaktır. 17 Şubat 2008'de tek taraflı bağımsızlığını ilan eden Kosova Cumhuriyeti'nde (Kosova), ülkenin çok yeni kurulmuş olması nedeniyle işitme engelli çocuklara yönelik hizmetlerin var olup olmadığı, varsa nasıl yürütüldüğü eğitim alanındaki araştırma odaklarından biri olarak düşünülmektedir. Kosova yaklaşık olarak 2,5 milyon nüfusa sahip bir ülkedir. Savaş yıllarından (1998-1999) sonra bağımsızlık ilanı ile birlikte ülkenin her alanında olduğu gibi eğitim sisteminde de köklü reformların gerçekleştirildiği belirtilmektedir (Landsman ve Maloku-Berdyna, 2009; Sommers ve Buckland, 2004). Bu yapılanma sürecinde, örneğin 8 yıllık ilköğretimi ve 4 yıllık ortaöğretimi olan eski sistem, 9 yıllık ilköğretim ve 3-4 yıllık ortaöğretim şeklinde değiştirilmiştir (Bartlett, Power ve Blatch, 2004; Kabashi-Hima, 2011; Sommers ve Buckland, 2004; Topsakal ve Koro, 2007b). Buna karşın ülkede yeniden yapılanma, geliştirme ve reform girişimleri devam etmektedir.

Kosova'da özel eğitim hizmetlerinin 1950'li yıllardan başlayarak savaş zamanına kadar zihin, işitme ve görme engelli öğrencilere sunulduğu belirtilmektedir. Savaş sonrasında ise uluslararası kuruluşlar ve örgütlerin desteği ile gerçekleştirilen yeniden yapılanma sürecinde özel gereksinimli bireylere yönelik hizmetlerin niteliğinin artırılması ile ilgili düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Bartlett vd., 2004). Bu doğrultuda ülkede yürütülen çalışmalarda 7 özel eğitim okulunun ve 67 özel alt sınıfın olduğu ortaya konmuş, ancak ulaşılabilen kaynaklarda

engelli çocukların sadece %10'unun eğitim sistemine dahil olduğuna ve ülkede özel eğitim alanı ile ilgili ciddi düzeyde sorunlardan bulunduğu dikkat çekilmektedir (Association of Paraplegics and Paralyzed Children of Kosova [HANDİKOS], 2007a; Kastrati, 2010; Koro, 2008; Landsman ve Maloku-Berdyna, 2009; Lunacek, 2010; Kosovo Minister of Education, Science and Technology [MEST], 2010; UNICEF, 2010). Örneğin Lunacek (2010) tarafından Birleşmiş Milletler adına hazırlanan raporda Kosova eğitim sisteminde sistematik işleyen izleme ve değerlendirme yapısı olmadığı belirtilmektedir. Raporda artan öğrenci sayısına karşılık, sabit kalan okul sayıları nedeniyle sınıf mevcutlarının çok fazla olduğu ortaya konmuştur. Sınıflarda bu nedenle 45 dakika yerine 30-35 dakika süren derslerin gerçekleştirildiği, sınıfların çok kalabalık olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca eğitim bakanlığı tarafından desteklenen bir projenin raporunda Kosova'da özel gereksinimli bireylere sunulan hizmetlerin sorunları olduğu belirlenmiştir (HANDİKOS, 2007a; Landsman ve Maloku-Berdyna, 2009). Anılan projeye fiziksel engelli, zihinsel engelli, birden fazla engeli olan 157 çocuk ve aileleri dahil olmuştur. Projenin sonunda öne çıkan sorunlardan biri çocukların %27.68'inin taşınabilir sistem olmadığı için, %19.74'nün ise sağlık sorunlarından dolayı okula gitmedikleridir. Ayrıca ailelerin %12.73'ünün ilköğretim ve ikinci kademe eğitim yasaları hakkında bilgilerinin olmadığı belirlenmiştir. Raporda ortaya konan diğer bir sorun, ülke genelinde erken tanı ve müdahale servislerinin bulunmadığı ve nitelikli öğretmen eğitiminin olmadığıdır.

Son olarak 2009-2011 arasında Kosova Parlamentosu İnsan Hakları Bürosu tarafından gerçekleştirilen "Kosova'da Engelli Bireylere Yönelik Kapsamlı Araştırma" adlı projede ülke genelinde engelli bireylere yönelik önemli bilgiler verilmektedir. Projeye 950 engelli birey, aileleri ve sivil toplum örgütü yetkilileri katılmıştır. Proje raporunda ifade edilen sorunlar şöyledir: engelli bireylerin tanı ve müdahale süreçlerinin kimi yerlerde 15 yaşına kadar gecikmesi, işitme engelli bireylere işitme cihazlarının sağlanamaması, nitelikli personel eksikliği, ulaşım sorunları ve özel eğitim kurumlarının yetersizliği (Kosova Office of the Prime Minister [Kosova Başbakanlık Ofisi], 2011).

Kosova'da özel eğitim alanı içinde doğal olarak işitme engelli çocukların eğitimlerine yönelik düzenlemeler de yer almaktadır. Tarihsel süreçte bakıldığında, II. Dünya savaşı sonrasında ilk sistematik düzenlemenin 1950'de Mitroç'a da bir okul açılarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Daha sonra 1954'te Prizren'de İşitme Engelli Öğrencilerin Rehabilitasyonu Enstitüsü açılmıştır. Bu enstitü günümüzde Rahibe Teresa İşitme Engellilerin Eğitimi ve Rehabilitasyonu

Okulu adını almıştır. 1999'da savaş sonrası yapılan incelemeler sonucunda okulun fiziksel şartlarının, uygulanan eğitim programının içeriğinin, öğretmenlerin niteliklerinin uygun olmadığından ve okulda işitme engeli olmayan öğrencilerin bile bulunduğu söz edilmektedir (Bartlett vd., 2004; Schuard, 2009). Adı geçen okulda gözlenen bu olumsuz koşulları düzeltmek amacıyla NATO, UNICEF gibi uluslararası kuruluşlar ve ulusal sivil toplum örgütleri işbirliği yapmışlardır. Bu doğrultuda Prizren'deki işitme engelliler okulunda bir takım düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeler temel olarak tüm öğrencilerin işitme kayıplarına ilişkin yeniden bir değerlendirme süreci gerçekleştirmek ve öğretmenlerin hizmet içi eğitim almalarını sağlamak şeklinde olmuştur (Bartlett vd., 2004). Diğer taraftan, uluslararası yardım kuruluşu olan CARITAS tarafından 2003-2004 yıllarında bu okulun bahçesine kaynaştırma anaokulu (3-6 yaş için 50 çocuk kapasiteli) inşa edilmiştir. 2008 yılında CARITAS işitme engelliler okulunda öğretmenlerin mesleki gelişimleri ile birlikte okulun fiziksel koşullarını düzenlemeye yönelik çalışmalar gerçekleştirmiştir (Schuard, 2009).

CARITAS'ın gerçekleştirdiği bu düzenlemelerle eş zamanlı olarak Finlandiya hükümetinin mali desteği ile işitme engelli çocukların öğretmenlerinin hizmet içi eğitimleri, özellikle ulusal işaret dilinin geliştirilmesi ve kullanımının sağlanması çalışmalarının başlatıldığı belirtilmektedir. Bu çalışmaların sonunda 2002'de Kosova İşaret Dili Sözlüğü yayınlanmıştır (Bartlett vd., 2004). Ancak alanyazın taramasında işitme engelli çocukların eğitiminde iletişim yaklaşımı olarak işaret dili kullanılmasına ilişkin herhangi yasal bir düzenlemeye rastlanmamıştır. Buna rağmen Landsman ve Maloku-Berdyna (2009), hazırladıkları raporda işitme engelli çocukların eğitimlerinde temel iletişim yaklaşımı olarak işaret dilinin benimsendiğini belirtmektedirler.

Günümüzde Mitroça'da açılmış okulla ilgili herhangi bir bilgi olmamasına karşın, Prizren'de Rahibe Teresa İşitme Engellilerin Eğitimi ve Rehabilitasyonu Okulu ve ek olarak Priştina'da "Helena Gjika" ilkokulunda bir işitme engelliler özel alt sınıfı bulunduğu belirtilmektedir. Bu okulda ilkokulu bitiren öğrencilerin lise düzeyinde Rahibe Teresa Okuluna devam ettikleri belirtilmektedir (Bartlett vd., 2004).

Alanyazın taraması sonucunda Kosova'da işitme engelli bireylerle ilgili net istatistiksel verilere rastlanmamıştır. Buna karşın ülkede kayıp derecesi 81 dB ve üzerinde olan 3.600 işitme engelli bireyin olabileceği tahmin edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerinden yola çıkarak rakamların 3600-8000 arasında olabileceği de belirtilmektedir (Kosova Başbakanlık Ofisi,

2010). 2006 yılında işitme engelli yetişkin bireylere odaklanan bir projede işitme engellilerin nitelikli eğitim, okuma-yazma, istihdam ve destek hizmetlere ulaşım konuları ile ilgili karşılaştıkları zorlukların betimlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmaya rastgele örneklem seçimi yoluyla 100 işitme engelli birey katılmıştır. Buna göre katılımcı bireylerin %98'inin herhangi bir okulöncesi eğitim almadıkları, üniversite eğitimi alan işitme engelli sayısının %2 olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca katılımcılardan birçoğunun okula başlayana kadar işaret dili öğrenmedikleri (%74), pek azının ailede işaret dili öğrendikleri belirtilmiştir. Katılımcıların %75'inin işaret dilini 7 yaşından önce, geriye kalanın 7 yaşından sonra öğrendikleri ifade edilmiştir. Projeye katılan işitme engelli bireylerin iletişim yaklaşımı olarak işaret dili kullanmalarından dolayı günlük yaşamlarında normal işiten bireylerle iletişim kuramadıkları belirtilmiştir. Ayrıca işaret dilini kullanmaları ve nitelikli eğitiminden yoksun olmalarından dolayı büyük oranda resmi dil olan Arnavutçada ne yazabildikleri ne de okuyabildikleri belirlenmiştir. Buna göre 100 katılımcının %73'ünün okula gitmiş olduğu, bunların %63'ünün lise düzeyini tamamladıkları, ancak katılımcılar arasında okuma-yazma bilme oranının sadece %37 olduğu bulunmuştur (Kosova Başbakanlık Ofisi, 2010).

Sonuç olarak gerçekleştirilen alanyazın taramasında Kosova'da işitme engelli çocuklara yönelik eğitim hizmetlerinin 1950'li yıllarda başladığı, o yıllarda kurulan okullardan birinin varlığını devam ettirdiği görülmektedir. 1999'da yaşanan savaş sürecinin sonunda uluslararası kuruluşların desteği ile bir çok düzenlemenin yapıldığı belirtilmektedir. Bu okulların öğretmenleri için Kosova'da Eğitim Sektörünün Gelişmesinde Finlandiya Desteği (Finnish Support to the Development of Education Sector in Kosovo [FSDEK]) projesi kapsamında tamamlayıcı eğitim organize edilse de işitme engelli çocuklar için eğitim kalitesinin değişmediği, çünkü bu eğitimlerde işaret dilinin temel iletişim yolu olarak yer almadığı ifade edilmiştir (MEST, 2010).

Bu makalenin yazarları Kosova'da işitme engelli çocuklara yönelik hizmetlere ilişkin gerçekleştirdikleri alanyazın taramasının ardından 2012 Ağustos ayında yaptıkları ön inceleme gezisi sonucunda, ülkede işitme engelli çocukların eğitimlerine yönelik yasal düzenlemelere, çocukların tanılanma ve değerlendirme süreçlerine, öğretmen yeterliliklerine ve yürütülen eğitim öğretim etkinliklerine ilişkin net bilgilerin olmadığı sonucuna varmışlardır. Ayrıca, ülke çapında bu konuya odaklanan kapsamlı bir akademik çalışmaya da rastlanmaması da dikkat çekicidir. Bu sonuçlar doğrultusunda, Kosova Cumhuriyeti Hükümeti ve Eğitim Bakanlığı tarafından özel eğitim, dolayısıyla işitme engelli çocuklara sunulacak hizmetleri yeniden

yapılandırmak ve sistematik hale getirmek amacıyla Anadolu Üniversitesi'nden destek talebinde bulunulmuştur.

Kosova Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığının bu talebi çerçevesinde teşkilat ve uygulama sisteminin transfer edilmesine yönelik çalışmaların sağlam bir alt yapı oluşturma ile işitme engelli çocuklara yönelik hizmetlerin daha sistematik hale getirilebileceği düşünülmektedir. Ayrıca böyle bir çalışmanın Kosova'da işitme engelli çocuklara yönelik tanı, değerlendirme, aile eğitimi ve örgün eğitim gibi hizmetler konusundaki var olan karmaşayı gidermeye yol gösterici olabileceği, kalıcı iyileştirmelerin sağlanabileceği ve sürdürülebilirlik konusunda kaygıları giderebileceği söylenebilir. Söz konusu bu düşüncelerden hareketle ilk adım, Kosova'da mevcut sistem içinde işitme engelli çocuklara yönelik hizmetlerin ve uygulamaların durumunu belirlemektir. Bu çalışmanın sistemin zayıf ve güçlü yönlerinin net ve bilimsel temellere dayalı belirlenebilmesi, var olan sisteme uygun, işlevsel düzenlemelerin gerçekleştirilebilmesi açısından önemli olduğu söylenebilir. Böyle bir çalışmadan elde edilecek sonuçların Kosova'da işitme engelli çocuklara yönelik hizmetlerin niteliğini arttırmaya yönelik önerilere yol gösterici olabileceği ileri sürülebilir. Ayrıca çalışmadan elde edilecek sonuçların uluslararası düzeyde özellikle yeni yapılanma içerisindeki ülkelere yönelik işlevsel bir yol haritasına temel oluşturabileceği beklenebilir. Bu doğrultuda bu makalede Kosova'da işitme engelli çocukların tanı, değerlendirme ve eğitimlerine yönelik mevcut durum ve düzenlemelerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır: Kosova'da işitme engelli çocukların tanı, değerlendirme ve eğitimlerine yönelik;

1. Öğretmenlerin,
2. Sağlık çalışanlarının,
3. Ailelerin

görüşleri nelerdir?

Yöntem

Desen

Kosova'da işitme engelli çocukların tanı, değerlendirme ve eğitimlerine yönelik düzenlemelerin ayrıntılı şekilde belirlenebilmesi amacıyla gerçekleştirilen araştırma süreci karma desen şeklinde planlanmıştır. Karma desenler, uygulama, öncelik, birleştirme ve

kuramsal bakış açısına göre farklılaşabilmektedir. Buna göre temel desenler altı gruba ayrılabilir: ardışık açıklayıcı (nicelden sonra nitel), ardışık keşfedici (nitelden sonra nicel), sıralı dönüştürücü (her iki yöntemde birbirini takip edebilir), eş zamanlı çeşitleme (nitel ve nicel verilerin eş zamanlı toplanması), eş zamanlı i içe (nitel ve nicel verilerin eş zamanlı toplanması) ve eş zamanlı dönüştürücü (nitel ve nicel verilerin eş zamanlı toplanması) (Creswell, Plano-Clark, Gutmann ve Hanson, 2003).

Bu çalışmada kullanılan karma desen türü, nicel ve nitel yöntemlerin her ikisine de eşit derecede ağırlık vermesi; doğrulama, çapraz geçerleme ya da verileri birleştirmeye elverişli olması nedeniyle *eşzamanlı çeşitleme* desenidir (Creswell vd., 2003). Bu desenin kullanılmasının temel nedeni toplanan verilerin birini desteklemesine, nicel sonuçlar ile nitel sonuçların karşılaştırılmasına, bu yolla durumun kapsamlı betimlenmesine elverişli olmasıdır. Ayrıca çalışmanın amacı doğrultusunda ele alınan olguları daha bütünsel bir şekilde anlamak amacıyla bu desen tercih edilmiştir (Creswell ve Plano-Clark, 2011). Veri toplama süreci araştırmanın sadece bir bölümünde gerçekleştirilmiştir. Alanyazında her iki araştırma yaklaşımının birleştirilmesinin analiz kısmında veya tartışma kısmında yapılabileceği belirtilmektedir (Creswell vd., 2003). Bu araştırmada iki yaklaşımdan elde edilen veriler ayrı ayrı analiz edilmiş, elde edilen bulgular tartışma bölümünde birleştirilmiştir.

Katılımcılar

Karma desen gereği iki tür veri toplama tekniği kullanıldığından, bu bölümde araştırmanın katılımcıları, anket katılımcıları ve görüşme katılımcıları başlıkları altında ele alınmıştır. Araştırma genelinde anket için 82, görüşme için 10 olmak üzere toplam 92 katılımcıyla çalışılmıştır.

Anket uygulanan katılımcılar

Anket uygulamasına Kosova'nın iki büyük kenti olan Priştine ve Prizren'deki üç ayrı grup katılmıştır. Bu gruplar (1) İşitme engelli çocukların ebeveynleri/aileleri, (2) işitme engelli çocukların öğretmenleri/yöneticileri (eğitimciler), (3) işitme engelli çocuklarla çalışan sağlık personeli. Tablo 1'de grupların ilgili anketlere dağılımı verilmiştir.

Tablo 1

Katılımcıların Anketlere Dağılımı

Anket Katılımcıları	N	%
Eğitimciler	28	34
Sağlık Personeli	20	24
Aileler	34	58
Toplam	82	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi katılım oranı sıralaması aileler, eğitimciler ve sağlık personeli olmak üzere toplam 82 katılımcıdan nicel veri toplanmıştır.

Görüşme yapılan katılımcılar

Araştırmanın amacı doğrultusunda görüşmeler, işitme engelli çocuklarla çalışan eğitimciler ve öğrenci aileleri ile gönüllü katılım esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca sağlık personeli ile görüşme planlanmış, ancak gönüllü olmamaları nedeniyle planlanan görüşmeler gerçekleştirilememiştir. Etik gerekçeyle raporlamada katılımcıların gerçek isimleri yerine, harflerden oluşan kodlamalar kullanılmıştır.

Öğretmenler

Görüşme gerçekleştirilen öğretmen sayısı 6’dır. Araştırmaya katılmayı kabul eden öğretmenlerde konuşma düzeyinde Türkçe bilmeleri şartı aranmıştır. Katılımcılardan gizlilik ve gönüllülük esasını içeren bilgilendirilmiş onay alınmıştır. Tablo 2’de öğretmenlere ilişkin ayrıntılar yer almaktadır.

Tablo 2

Görüşme Yapılan Öğretmenlere Ait Bilgiler

Kod	Eğitim Düzeyi	Sınıf/Branş	Mesleki Deneyim	İşitme Engelliler ile İlgili Eğitim
N	2 yıllık yüksek okul	Ortaokul fizik öğretmeni	28 yıl	2 haftalık seminer
Ş	4 yıllık odyoloji	Sınıf öğretmeni (4. Sınıf)	4 yıl	-
H	4 yıllık psikoloji	Sınıf öğretmeni (2. Sınıf)	5 yıl	-
S	4 yıllık fakülte	Anaokulu öğretmeni	10 yıl	2 haftalık seminer
B	4 yıllık fakülte	Anaokulu öğretmeni	9 yıl	-
V	4 yıllık fakülte	Ortaokul Arnavutça öğretmeni	2 yıl	-

Tablo 2’den izlenebildiği üzere, öğretmenlerin beşi 4 yıllık fakülte, biri 2 yıllık yüksekokul mezunudur. Mesleki deneyimleri 2-28 yıl arasında değişen öğretmenlerin sadece ikisi işitme engelli bireylerle ilgili iki haftalık bir eğitime katılmıştır.

Aileler

Görüşme sürecine gönüllü olarak sadece dört ebeveyn katılmıştır. Yaşları 37-65 arasında değişen ebeveynlerin üçü baba, biri annedir. Lise mezunu anne ev hanımıdır. İlkokul, ortaokul ve niversite mezunu olan babalar ise işsiz, inşaat işçisi ve çiftçidir.

Veri Toplama Araçları/Teknikleri

Araştırma sürecinde karma desenin gereği ve veri çeşitilmesi bakış açısıyla hem nicel hem de nitel veri toplama tekniklerinden eş zamanlı olarak yararlanılmıştır. Bu nedenle nicel veri toplama aracı olarak anket ve nitel veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşmeden yararlanılmıştır.

Anketler

Araştırmanın genel amacı doğrultusunda hedef gruplar olarak belirlenen işitme engelliler eğitimcileri (ğretmenler ve yöneticiler), sağlık personeli ve ailelere yönelik adları aynı, ancak maddelerin kısmen farklılaştığı üç adet anket araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. ‘‘Kosova Cumhuriyeti Işitme Engelli ocukların Durumunu Belirleme Anketi’’ adlı anketin eğitimciler, sağlık personeli ve aileler için farklı formları oluşturulmuştur. Anket formları Türkçe olarak geliştirildikten sonra profesyonel bir firma tarafından Arnavutaya evrilmiştir. Katılımcıların anadili olması nedeniyle veri toplamada anketlerin Arnavutça sürümleri kullanılmıştır.

Anketin *eğitimcilere yönelik forumunda* toplam 22 madde bulunmaktadır. Bu maddelerden ilk 5’i demografik bilgilere ilişkindir. Kalan 17 madde ise işitme engelli çocukların ve aldıkları hizmetlerin durumunu betimlemeye ilişkin ifadelerden oluşmaktadır. *Sağlık personeline yönelik formda* toplam 16 madde bulunmaktadır. Bu maddelerin 3’ katılımcıya ait demografik bilgilere ilişkindir. Diğer maddeler ise araştırmanın amacı doğrultusunda betimlenecek durumlara ilişkindir. Anketin *ailelere yönelik forumunda* ise 32 madde yer almaktadır. Bu maddelerden ilk 6’sı katılımcı ailelerin demografik bilgilerine ilişkindir. Kalan 26 madde ise araştırmanın amacına yönelik betimlemeleri gerçekleştirmeye hizmet edecek ifadelerden oluşmaktadır. Araştırma ekibi tarafından alanyazın ve deneyime dayalı olarak geliştirilen

anketlerin kapsam geçerliği uzman görüşü yoluyla sağlanmıştır. Bu çerçevede görüşü alınan uzmanlar işitme engelli çocukların tanı, değerlendirme ve eğitim süreçlerinin işletilmesinde 15-30 yıl deneyimli beş öğretim üyesidir.

Yarı-yapılandırılmış görüşme

Bu araştırmada tercih edilen karma desen gereği anketler ile yarı-yapılandırılmış görüşmeler katılımcılara aynı anda uygulanmıştır. Bu kapsamda anket uygulamasına ek olarak öğretmenler ve aileler ile bire bir yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Yarı-yapılandırılmış görüşmelerde kullanılmak üzere proje ekibi tarafından geçerlilik çalışmaları yürütülerek her bir katılımcı grup için soru formları geliştirilmiştir. Öğretmenlere yönelik görüşme formunda toplam 6 soru yer almaktadır. Bu sorular; Kosova Cumhuriyeti'nde genel olarak özel eğitim ve işitme engellilerin eğitimlerine, eğitimin niteliğine, yaşanan sorunlara ve ileri uygulamalara yönelik öneriler hakkındadır. Tablo 3'de geliştirilen soru formunda yer alan soruların bazıları görülebilir.

Tablo 3

Öğretmenlere Yönelik Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soru Örnekleri

No	Soru
2	İşitme engellilere ulaştırılan eğitim hizmetlerinin niteliği hakkında ne düşünüyorsunuz?
3	Kosova'da işitme engelli çocuklara sunulan eğitim hizmetlerinin başarılı yönlerine ilişkin görüşleriniz nelerdir?
4	Kosova'da işitme engelli çocuklara sunulan eğitim hizmetleri ile ilgili sorunlar nelerdir?
5	Kosova'da işitme engelli çocuklara sunulan özel eğitim hizmetlerinin niteliğini arttırmaya yönelik önerileriniz nelerdir?

Ailelerle gerçekleştirilen görüşmelerin soru formunda ise 7 adet soru bulunmaktadır. Sorular, ailelerden görüş almak üzere çocuklarının tanılanma sürecine, eğitim süreçlerine, yaşanan sorunlara ve önerilerine yöneliktir. Tablo 4'te geliştirilen soru formunda yer alan soruların bazıları görülebilir.

Tablo 4

Ailelere Yönelik Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları Örnekleri

No	Soru
1	Çocuğunuzun işitme kaybının tanılanması aşamasında ne tür bir süreçten geçtiniz?
4	Çocuğunuz için bulunduğu okula yerleştirme kararı nasıl verildi?
5	Kosova’da işitme engelli öğrencilerin eğitimlerinin niteliğine ilişkin görüşleriniz nelerdir?
6	Kosova’da işitme engelli öğrencilerin eğitimlerinde yaşanan sorunlara ilişkin görüşleriniz nelerdir?

Veri Toplama Süreci

Bu araştırmanın veri toplama süreci Kosova Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı ile Anadolu Üniversitesi Arasında yapılan bir protokol ve bu protokole bağlı olarak Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu’nca desteklenen bir proje kapsamında gerçekleştirilmiştir (Proje No: 1302E026). Veri toplama süreci ağırlıklı olarak Kosova’nın başkenti Priştina ve Prizren şehrinde yürütülmüştür. Yarı yapılandırılmış görüşmeler Prizren’deki Rahibe Teresa İşitme Engelliler Okulu’nda gerçekleştirilmiştir. Bu okul Kosova’da işitme engelli çocuklara tüm kademelerde eğitim veren tek özel eğitim okuludur. Okul; okulöncesi, ilk ve ortaokul, meslek lisesi öğretim kademelerine hizmet veren yatılı bir kurumdur. Okulun bir müdürü ve bir müdür yardımcısı bulunmaktadır. Ayrıca okulda görevli 12 öğretmen, 1 psikolog, 1 hemşire, 1 teknik eleman (odyoloji laboratuvarı) ve 1 işaret dili tercümanı bulunmaktadır. Anket uygulamaları ise hem Priştina hem Prizren’deki katılımcılarla yürütülmüştür.

Anketlerin uygulanması

Anket uygulaması için Kosova Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı’ndan destek alınmıştır. Bu doğrultuda anketlerin dağıtımı ve toplanması sürecini bakanlık yürütmüştür. Uygulama sonunda dağıtılan toplam 90 anketin, 82’sinin (%91) dönüşü sağlanmıştır. Bu anketlerin 28’i (%34) öğretmenlerden, 20’si (%24) sağlık çalışanlarından ve 34’ü (%41) ailelerden toplanmıştır.

Yarı-yapılandırılmış görüşmelerin gerçekleştirilmesi

Yarı-yapılandırılmış görüşmeler proje ekibinin iki araştırmacısı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmacıların biri çalışma alanıyla paralel olarak sadece öğretmenlerle, diğeri ise ailelerle görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmeler birebir gerçekleştirilmiş, ebeveynler Türkçe bilmediklerinden, yarı-yapılandırılmış görüşmeler sırasında Türkçe ve Arnavutçaya hakim profesyonel tercüman kullanılmıştır. Görüşmeler okulun zemin katında yer alan fen bilgisi laboratuvarında ve ikinci katta yer alan bilgisayar laboratuvarında gerçekleştirilmiştir. Öğretmenler ve ebeveynlerle gerçekleştirilen görüşmelere ilişkin bağlam bilgileri Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5

Öğretmenler ve Ailelerle Gerçekleştirilen Görüşmelerin Bağlam Bilgileri

Grup	Sıra	Görüşmenin gerçekleştirildiği yer	Tarih	Süre
Öğretmenler	1	Fen laboratuvarı	03.12.2013	31.11
	2	Fen laboratuvarı	03.12.2013	30.18
	3	Fen laboratuvarı	03.12.2013	20.00
	4	Fen laboratuvarı	03.12.2013	19.51
	5	Fen laboratuvarı	03.12.2013	21.33
	6	Fen laboratuvarı	04.12.2013	20.00
Aileler	1	Bilgisayar laboratuvarı	03.12.2013	17.24
	2	Bilgisayar laboratuvarı	03.12.2013	19.51
	3	Bilgisayar laboratuvarı	04.12.2013	18.13
	4	Bilgisayar laboratuvarı	04.12.2013	26.47

Verilerin Analizi

Verilerin analizi anketler ve yarı-yapılandırılmış görüşmeler için ayrı ayrı verilmiştir.

Anketlerin analizi

Anket verileri için istatistiksel analiz programında yüzde, frekans, ortalama ve standart sapma değerlerini içeren nicel betimsel analiz yapılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerin analizi

Görüşmelerden elde edilen veriler tümevarım yaklaşımı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları proje ekibinin aktif katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Görüşme verilerinin analizi için aşağıdaki işlem basamakları izlenmiştir:

- Tüm görüşmelerin yazılı dökümleri görüşmeyi gerçekleştiren araştırmacılar tarafından yapılmış ve ses kayıtları üçüncü bir araştırmacı tarafından dinlenerek doğrulanmıştır.
- Görüşmeler beş bölümden oluşan bir forma aktarılmıştır. Formlar; bağlam kayıtları, betimsel bilgiler, betimsel indeks, görüşmeci yorumu ve genel yorum bölümlerinden oluşmaktadır. Ailelerle görüşmelerin dökümünden 35, öğretmenlerden 63 olmak üzere toplam 98 sayfa veri elde edilmiştir.
- Üç görüşme kaydı yansız olarak seçilmiş görüşmeleri gerçekleştiren araştırmacılar tarafından ayrı ayrı bağlam kayıtları, betimsel indeks, görüşmeci yorumu ve genel yorum bölümleri yazılmıştır. Bu dosyalar araştırmacılar tarafından karşılaştırılarak uzlaşma sağlanmıştır.
- Geri kalan görüşmeler için bağlam kayıtları, betimsel indeks, görüşmeci yorumu ve genel yorum bölümleri birinci araştırmacı tarafından yazılmıştır.
- İndekslenen ve yorumlanan tüm veri bölümleri iki araştırmacı tarafından eş zamanlı olarak 15 farklı kod kullanılarak kodlanmıştır.
- Kodlanan tüm veri bölümleri kesilerek, aynı kodu taşıyan veriler bir dosyada toplanmıştır. Bu dosya iki kopya olarak hazırlanmıştır.
- Her bir dosya görüşme yapan araştırmacılar tarafından birbirlerinden bağımsız olarak analiz edilerek ana temalar ve alt temalar oluşturulmuştur.
- Temaları oluşturan iki araştırmacı tüm temaları karşılaştırarak uzlaşma sağlamışlardır.
- Temalar projenin yürütücüsü tarafından tekrar gözden geçirilerek altı tema elde edilmiştir.

Geçerlik-Güvenirlik alışmaları

Araştırma sürecinde, verilerin toplanması ve toplanan verilerin analizleri sırasında geçerlik ve güvenirliğin sağlanmasına dönük çalışmalar yürütülmüştür. Buna göre nitel verilerin geçerlik ve güvenirliği için *inandırıcılık* (trustworthiness) lt dikkate alınmıştır (Lincoln ve Guba, 1985). Bu kapsamda inandırıcılık için (1) proje ekibinin sahada uzun süre katılımcılarla etkileşimleri, (2) derinlemesine veri toplanması, (3) veri eşitilmesi, (4) veri analizi süreçlerinde uzman incelemesinin/doğrulamasının sağlanması ve (5) ayrıca ortaya çıkan bulguların katılımcılara doğrulanması yapılmıştır. Nitel verilerin geçerliliği için bir diğer önemli unsur *aktarılabirlik* (transferability)'tir (Plano-Clark ve Creswell, 2008). Bu ölçütün karşılanması için katılımcıların özellikleri, rol ve sorumlulukları ve gerçekleştiren

uygulamalar ayrıntılı betimlenmiştir. Ayrıca nicel veri toplama araçlarının geçerliliği için ise araçlar geliştirilirken pilot uygulamalar yapılmış ve uzman görüşü alınmıştır.

Bulgular

Çalışmanın temel amacı Kosova'da yaşayan işitme engelli çocukların tanı, değerlendirme ve eğitimlerine yönelik düzenlemelerin incelenmesidir. Bu kapsamda nicel (anketler) ve nitel (yarı-yapılandırılmış görüşme) teknikler kullanılarak veri toplanmıştır. Dolayısıyla aşağıda bulgular anketlerden elde edilen nicel bulgular ve yarı-yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen nitel bulgular olarak sunulmuştur.

Nicel Bulgular

Nicel veriler, Kosova Cumhuriyeti İşitme Engelli Çocukların Durumunu Belirleme Anketi'nin aileler, eğitimciler ve sağlık personeli için oluşturulmuş formlarıyla elde edilmiştir. Bulgular her katılımcı grubuna uygulanan anketler için ayrı ayrı verilmiştir. Bu bölümde anketlerden elde edilen tüm bulgular değil, araştırmanın durum ve gereksinim belirleme temel amacıyla bire bir örtüşen bulgular sunulmuştur.

Aile anketi bulguları

Aile bildirimlerine dayalı olarak gereksinim işaret eden bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6

Aile Bildirimine Göre Gereksinim İşaret Eden Anket Bulguları (N = 34)

Soru	N	Yanıt Kategorisi	f	%
Çocuğun tanı yaşı	34	7-12 ay	8	23.5
		1 yaş-1,5 yaş	11	32.4
		1,5 yaş-2 yaş	5	14.7
		2+ yaş	9	26.4
İstenen birincil iletişim modu	32	Konuşma dili	24	70.6
		İşaret dili	8	23.5
Okulöncesi eğitim	34	Almadı	28	82.4
		Aldı	6	17.6
İK tanısı koyan uzman	34	KBB doktoru	9	26.5
		Çocuk doktoru	5	14.7
		Pratisyen doktor	5	14.7
		Odyometrist	7	20.6
		Sağlık görevlisi	7	20.6

Soru	N	Yanıt Kategorisi	f	%
Bilgi kaynakları	34	Doktor	17	50
		Odyometrist	7	20.6
		Sağlık görevlisi	9	26.5
		Okul müdürü	1	2.9
Psikolojik destek (aile)	33	Almadı	29	85.3
		Aldı	4	11.8
Çocukta yaygın sorunlar	20	Disiplin sorunları	9	26.5
		Duygusal sorunlar	1	2.9
		Dikkat sorunları	1	2.9
		Diğer sorunlar	9	26.5
Bilgi talep edilen konular	32	İşitme cihazları	12	35.3
		İşitme engellilerin eğitimi	10	29.4
		Aile eğitimi	4	11.8
		Destek hizmetleri	3	8.8
Dil gelişimi için kurum	15	Hastane	1	2.9
		Rehabilitasyon merkezi	7	20.6
		Özel öğretmen	6	17.6
		Destek almıyor	20	58.8

Not. % hesabında kayıp değerler de dikkate alındığından bir soruya ilişkin tepki toplamı %100 etmeyebilir. Kayıp değer = 34 - N sütunu değeri. İK = İşitme kaybı

Tablo 6’da sayısal değerleri verilen aile bildirimine dayalı bulgular aşağıda özetlenmiştir:

1. Çocukların çoğu 1 yaşından sonra tanılanmakta ve okul öncesi eğitim almamaktadır.
2. İşitme kaybı tanısını çocuk doktoru, pratisyen doktor ve sağlık görevlisi gibi tanılamada gerçek anlamda uzmanlığı olmayan kişiler yapmaktadır.
3. Ailelerin bilgi kaynakları doktorlar, odyometristler ve diğer sağlık personelidir.
4. Ailelerin arzu ettikleri iletişim modu konuşma dilidir, ancak aileler bunun nasıl yapılacağını bilmemektedir.
5. Ailelerin çoğu engele uyum sürecinde psikolojik destek almamıştır.
6. Çocukların yarısından fazlasının disiplin ve davranış sorunları bulunmaktadır.
7. İşitme cihazları ve işitme engellilerin eğitimi en çok bilgi istenen konulardır.
8. Çocukların yarısından çoğu dil gelişimi için kurum veya uzman desteği almamaktadır.

Durumu ortaya koyan bu bulgulara göre erken tanı, okul öncesi eğitim, sözel dille eğitim, dil gelişimini destekleyici kurum ve uzmanlar baskın gereksinimler olarak kendini göstermektedir. Ek olarak, ailelerin tanılamada ve bilgi almada uzmanlaşmış personele; işitme cihazları, işitme engellilerin eğitimi konusunda bilgilendirmeye; ebeveyn-çocuk etkileşimi bilgi ve becerisine;

çocuklarındaki sorun davranışların çözümüne yönelik çalışmalara birinci dereceden gereksinimleri olduğu ortaya çıkmıştır.

Eğitimci anketi bulguları

Eğitimci bildirimlerine dayalı olarak işitme engelli çocukların gereksinimlerini işaret eden bulgular Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7

Eğitimcilere Göre Gereksinim İşaret Eden Anket Bulguları (N = 28)

Özellik	N	Yanıt Kategorisi	f	%
Öğrencilerin iş. yard. tek. yararlanması	28	Var	22	78.6
		Yok	6	21.4
Kurumda akustik yalıtım	28	Var	5	17.9
		Yok	23	82.1
Kullanılan iletişim yaklaşımı	26	Sözel dil	6	21.4
		İşaret dili	4	14.3
		Karma	16	57.1
Odyolojik değerlendirme raporu	27	Var	8	28.6
		Yok	19	67.9
Farklı eğitim programı ihtiyacı	27	Var	27	96.4
		Yok	0	0
Önerilen eğitim ortamları	26	Mevcut sistemde	1	3.6
		Mevcut sistem uyarlanarak	23	88.5
Eğitim sürecinin planlanması	28	Mevcut programla	4	14.3
		Mevcut program uyarlanarak	23	82.1
Eğitim materyali	27	Yalnız ders kitabı	2	7.1
		Ders kitabı + yard. kitap	4	14.3
		Ders kitabı + resimli kart	17	60.7
		Resimli kartlar	3	10.7
Dil ve iletişimi destekleme hizmetleri	25	Bireysel söyleşi	20	71.4
		Dil terapisi	5	17.9
Akademik gelişimi destekleme etkinlikleri	26	Görsel mat. Destekli uyg.	18	64.3
		Sözlü açıklamalı anlatım	5	17.9
		Gözel + gezi-gözlem uyg.	3	10.7
Destek hizmet	26	Sağlanıyor	15	53.6
		Sağlanmıyor	11	39.3
Eğitimle ilgili yaşanan sorun	26	Var	14	53.8
		Yok	12	46.2
Eğitim veren uzmanlar	28	Öğretmen	18	64.3
		Diğer	10	35.7

Not. % hesabında kayıp değerler de dikkate alındığından bir soruya ilişkin tepki toplamı %100 etmeyebilir. Kayıp değer = 28 - N sütunu değeri. İK = İşitme kaybı

Tablo 7’de sayısal değerleri verilen eğitimci bildirimine dayalı bulgular aşağıda özetlenmiştir:

1. İşitme engelli öğrencilerin yarıdan fazlası işitme cihazı kullanmaktadır, ancak cihazların rutin bakımı yapılmamaktadır.
2. Eğitim kurumlarında ve sınıflarda gerekli akustik yalıtım yoktur.
3. Öğrencilerin odyolojik değerlendirme raporları yoktur.
4. Eğitimde iletişim modu olarak sözel dil ve işaret dilinin bir arada olduğu karma yöntem kullanılmaktadır.
5. İşitme engelli çocuklar için farklı eğitim programına gereksinim vardır.
6. Sistemin ve programın işitme engelli öğrencilere uyarlanması gerektiği görüşü vardır.
7. Eğitim materyali olarak ders kitabı ve resimli kartların kullanılması önerilmektedir.
8. Dil ve iletişimi desteklemede bireysel söyleşinin, akademik gelişimi desteklemede ise görsel materyal destekli uygulamaların gerekli olduğu bildirilmektedir.
9. Eğitimcilerin yarısından fazlasına göre eğitimle ilgili ciddi sorunlar yaşanmaktadır, eğitim veren uzmanların yaklaşık üçte biri öğretmenlik formasyonuna sahip değildir.

Eğitimci bildirimlerine dayalı yukarıdaki bulgular doğrultusunda, işitmeye yardımcı teknolojilerin etkin kullanımı, fiziksel ortamlarda akustik yalıtım, odyolojik değerlendirme, mevcut eğitim sisteminin ve programının revizyonu (uyarlanması), öğretimde görsel materyal kullanılması, dil gelişimini desteklemede bireysel söyleşilere yer verilmesi, ğretmen eğitiminin gözden geçirilmesi gibi gereksinimler net olarak ortaya çıkmaktadır. Eğitimcilerin çoğunun eğitim sisteminde ciddi sorunlar olduğunu bildirmesi sistemin baştan ele alınması gerektiğini düşündürmektedir.

Sağlık personeli anketi bulguları

Sağlık personeli bildirimine dayalı olarak işitme engelli çocukların gereksinimlerini işaret eden bulgular Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8

Sağlık Personeline Göre Gereksinim İşaret Eden Bulgular (N = 20)

Özellik	N	Yanıt Kategorisi	f	%
Hastanede işitme testi	18	Yapılıyor	17	85
		Yapılmıyor	1	5
Kullanılan klinik testler	15	ABR	2	10
		Saf ses odyometre	13	65
Taburculuk öncesi test	19	Yapılıyor	1	5
		Yapılmıyor	18	90
Test uygulayan uzman	20	KBB uzmanı	14	70
		Hemşire	2	10
		Odyolog	3	15
		Odyometrist	1	5
Cihazın ödemesi	16	Ailenin kendisi	16	80
Kullanılan cihaz türü	14	Dijital	7	35
		Analog	7	35
Koklear implant uygulaması	14	Yapılıyor	3	15
		Yapılmıyor	11	55
Koklear implant ödemesi	15	Aile	10	50
		Diğer	5	25
Aile eğitimi programı	16	Evet	2	10
		Hayır	14	70
Aile eğitimi yapan uzman	2	İşitme eng. öğretmeni	2	10

Not. % hesabında kayıp değerler de dikkate alındığından bir soruya ilişkin tepki toplamı %100 etmeyebilir.
Kayıp değer = 20 - N sütunu değeri. İK = İşitme kaybı, ABR = İşitsel Beyin Sapı Davranımı Testi

Sayısal değerleri Tablo 8'de sunulan sağlık personelinin bildirimine dayalı bulgular aşağıda özetlenmiştir:

1. İşitme testi bütün hastanelerde yapılmamaktadır.
2. İşitme testi olarak çoğunlukla saf ses odyometre yapılmakta, daha ileri ve objektif bir tetkik yöntemi olan ABR (İşitsel Beyin Sapı Davranımı Testi) çok az kullanılmaktadır.
3. Taburculuk öncesinde ve sonrasında test yapılmamaktadır.
4. Testler çoğunlukla KBB uzmanı tarafından, bazen de odyometrist ya da hemşire tarafından yapılmaktadır.
5. Dijital ve analog işitme cihazı kullanım oranı eşittir.
6. Koklear implant ameliyatı sadece bir hastanede yapılmaktadır.
7. Koklear implant ameliyatı, koklear implant cihazı ve işitme cihazı giderlerinin tamamı aile tarafından karşılanmaktadır.
8. Tanıdan sonra uygulanacak aile eğitimi programı ve aile eğitimi uzmanı yoktur.

Sağlık personeli bildirimine dayalı bulgular doğrultusunda, ABR gibi ileri objektif testlerin uygulanmasına, işitme engelli hastaların taburculuk öncesi ve sonrası izlenmesine, sağlık personeli olarak odyoloğa, işitme cihazı ve koklear implantın sosyal güvenlik kurumlarınca karşılanmasına, koklear implant yapabildiği merkezlerde donanım ve aile eğitimi uzmanlarına ve programlarına gereksinim olduğu ortaya çıkmıştır.

Nitel Bulgular

Çalışmanın bu kısmında sırasıyla aileler ve öğretmenler ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Aile görüşlerine ilişkin bulgular

Araştırmaya katılan ailelerin görüşlerine ilişkin gerçekleştirilen analiz sonucunda ortaya 4 tema çıkmıştır. Bu temalar tablo 9’da görülebilir.

Tablo 9

Aile Görüşlerine İlişkin Temalar

No	Tema Adı
1	Ailelerin çocuklarının tanılanma sürecine ilişkin görüşleri
2	Ailelerin çocuklarının tanı sonrası hizmetlere ilişkin görüşleri
3	Ailelerin işitme engelli çocuklarının eğitimlerine ilişkin görüşleri
4	Ailelerin işitme engelli çocuklara sunulan hizmetler ile ilgili beklentilerine ilişkin görüşleri

Ailelerin çocuklarının tanılanma sürecine ilişkin görüşleri

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin analizi sonucunda katılımcı ailelerin çocuklarının tanılanma sürecine ilişkin görüşleri adlı tema ortaya çıkmıştır.

İşitme kaybını ilk fark etmeye ilişkin görüşler. Araştırmaya katılan ailelerin tamamı (AC, A, B, D) çocuklarında işitme kaybını nasıl fark ettiklerinden bahsetmişlerdir. Buna göre örneğin AC “İki yaşına geldiğinde, çocuğa sesleniyorduk, orada anladım. Çünkü hiç kafasını çevirmiyordu...” (s.1, st.10-12) şeklinde ifadelerde bulunmuştur. Benzer şekilde B “Yok bilmezdik... Büyüdü, konuşmadı.” (s.23, st.918-919) demiştir. Ailelerden A ise fark etme süreçlerini “...ilk başta beşiğe bağladığımızda ses gelince ürküyordu çocuk. Ondan sonra bağıriyorduk hiç

hareket etmiyordu, anladık duymadığını” (s.13-14, st.606-620) şeklinde anlatmıştır. Aile AC ise çocuklarındaki kaybı geç fark ettiklerini “Çok akıllı, hareketli, her şeyi anlıyor ama sadece duymuyor. Onun için fark edemedik.” (s.1, st.15-18) şeklinde açıklamıştır.

İşitme kaybının fark edilmesiyle izlenen sürece ilişkin görüşler. Araştırmaya katılan ailelerin üçü (B, A, D) görüşme sırasında işitme kaybının belirlenmesi ile sağlık kurumlarında tıbbi tanının nasıl konulduğundan bahsetmişlerdir. Buna göre örneğin ailelerden B “İşte duymuyor diye götürdük doktora. Kulaklara baktılar, dediler ki duymay.” (s.23, st.920-925) ifadesiyle tanılama sürecini anlatmıştır. Daha detaylı şekilde A süreci nasıl yaşadıklarını; “İlk ateşi çıktığında kulak doktoruna götürdük. Kulaklarında sorun olduğunu ve işitmediğini söyledi.” (s.13-14, st.621-632) şeklinde anlatmıştır.

Tanılama sürecinde yaşanan sorunlara ilişkin görüşler. Katılımcı ailelerden ikisi (AC, A) ayrıca tıbbi tanılama sürecinde sorunlar olduğunu önemle vurgulamışlardır. Bu konuda doktorların işitme kaybını geç belirlediklerini örneğin aile AC; “İki yaşındayken götürdük, bu testi yapmadılar. Üç yaşında bir daha götürdüm, o zaman yaptılar” (AC, s.2, st.61-62) şeklinde anlatmıştır.

Ailelerin çocuklarının tanı sonrası hizmetlere ilişkin görüşleri

Gerçekleştirilen analiz sonucunda ortaya çıkan bir diğer tema ailelerin çocuklarının tanılanması sonrasındaki hizmetlere ilişkin görüşleridir.

Ailelerin çocuklarının cihazlandırma zamanına ilişkin görüşleri. Araştırmaya katılan ailelerden ikisi (D, AC) işitme kaybının tanısı ile birlikte çocuklarının ne zaman cihazlandırıldığından da bahsetmişlerdir. Buna göre örneğin katılımcı aile D “Okula gidince, hastane vermedi, okul verdi. Belki sekiz yaş vardı.” (s.9, st.410-412) şeklinde dile getirmiştir.

Ailelerin cihazlandırma ile ilgili sorunlara ilişkin görüşleri. Katılımcı ailelerden ikisi (B, A) tanıdan sonra doktorların cihaz veya koklear implanta yönlendirdiklerini ancak devlet bu konuda ödeme yapmadığından ciddi sorunlar yaşadıklarını vurgulamışlardır. Buna göre ailelerden B, ödeme ile ilgili yaşadığı sorunu “Doktor bize dedi lazım satın alınız bunu, paramız yok idi, alamadık!” (s.23, st.937-939) kelimeleriyle dile getirmiştir. Benzer şekilde aile A cihazın alınmadığını “...param yok sağlık bakanlığına gittim. Sadece bir istek verildi, başka bir şey verilmedi.” (s.14, st.655-656) ifadesiyle açıklamıştır.

Ailelerin tanı sonrası aile eğitimine yönelik görüşleri. Ailelerin tamamı tanılama sonrasında herhangi bir aile eğitimi almadıklarını dile getirmiştir. Katılımcı ailelerden birisi (AC) doktorun daha sonra yol gösterme girişimi olduğunu ancak ailenin kendi kendilerine çare bulduğunu “...Yok ya, sadece kendi özel muayenehanesine getirmesini istedi, CARİTAS’A falan götürdüm.” (s.2-3, st.96-101) şeklinde dile getirmiştir. Yine aile D rehberlik veya yol göstermek, çocuklarının durumunu anlatmak amacıyla şu an çocuklarının bulunduğu okula bile çağırılmadıklarını, böyle beklentisi olduğunu “...işitme engelli öğrencilerin ebeveynlerini hiç davet etmediler buraya. Dertlerini, problemlerini konuşmak için...” (s.11, st.514-515) sözleriyle ifade etmiştir.

Ailelerin işitme engelli çocuklarının eğitimlerine ilişkin görüşleri

Elde edilen verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan bir diğer tema da ailelerin işitme engelli çocuklarının eğitimlerine ilişkin görüşleri ile ilgilidir.

Ailelerin işitme engelli çocuklarını işitme engelliler okuluna nasıl kayıt ettirdiklerine ilişkin görüşleri. Araştırmaya katılan ailelerden üçü (AC, D, B) çocuklarına eğitim olanaklarını nasıl sağladıklarından bahsetmişlerdir. Buna göre AC “... iki yaşında CARİTAS’a götürdüm, bir öğretmen getirmesini söyledi.” (s.4-5, st.191-200) ifadelerinde bulunmuştur. Ailelerden D ise kendi olanakları ile çocuğunu bu okula kayıt ettiğini; “savaştan döndükten sonra karar verdim. Bizim müdürle konuştum... onu biz burada tutarız dedi.” (s.10, st.455-458) şeklinde anlatmıştır. Katılımcı ailelerden B ise uzun süre herhangi bir okula göndermediğini ve daha sonra “Bu okulda 8 yaşında aradık götürdük, aradılar mektepten ...” (s.24, st.943) diyerek yerleştirme sürecine ilişkin yaşantılarını aktarmıştır.

Ailelerin işitme engelli çocuklarının aldıkları eğitimin niteliğine ilişkin görüşleri. Araştırmaya katılan ailelerin tamamı (AC, D, A, B) çocuklarının devam ettiği okul ile ilgili düşüncelerini dile getirmişlerdir. Bu konuda örneğin AC “...burası iyi, çünkü yazmayı, resim, çıkarmayı öğrendi, daha çok ilgileniyor.” (s. 3, st.133-138) ifadelerinde bulunmuştur. A ise okuldaki eğitim ile ilgili fikrinin olmadığını ancak düşüncelerinin olumlu olduğunu “...bu okula, eğitimin nasıl olduğunu onu da pek bilmem ama hocalar sağ olsunlar iyi bakıyorlar çocuklara.” (s. 19, st.805-809) şeklinde dile getirmiştir. Ardından aile A sözel dile dayalı iletişimden memnuniyetini “...çok iyi bir sistem yani.” (s.21, st.859) ifadesiyle aktarmıştır.

Ailelerin işitme engelli çocuklara sunulan hizmetler ile ilgili beklentilerine ilişkin görüşleri

Aileler ile gerçekleştirilen görüşmelerin analizi sonucunda işitme engelli çocuklara sunulan hizmetler ile ilgili beklentiler adlı tema ortaya çıkmıştır.

Ailelerin iletişim yaklaşımına ilişkin beklentileri. Katılımcı ailelerden A çocuğunun sözel dili kullanmasını istediğini “Ben savaşıyorum bunun için, bu çocukların işaretli konuşmaları için.” (s.21, st.863) ve “...en çok sevdiğim şey de oğlumun işaretli konuşabilmesini sağlayabilirsek...” (s.21, st.865) ifadeleriyle dile getirmiştir.

Ailelerin tanılama sürecinin niteliğine ilişkin beklentileri. Ailelerden A yine tanılama sürecinde yaşadığı sorunun yaşanmamasına yönelik beklentisini “...çocuklar doğuyor, hiçbir kontrol bir şey yapılmıyor. Hemen doğumdan bilsek ne artısı ya da ne eksi olduğunu...” (s.21, st.868-874) sözleriyle dile getirmiştir.

Öğretmen görüşlerine ilişkin bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerine ilişkin gerçekleştirilen analiz sonucunda ortaya 6 tema çıkmıştır. Bu temalar tablo 10’da görülebilir.

Tablo 10

Öğretmen Görüşlerine İlişkin Temalar

No	Tema Adı
1	Okulda işitme engelli çocuklarla kullanılan iletişim yaklaşımlarına ilişkin görüşler
2	İşitme kaybının tanınması sürecine ilişkin görüşler
3	İşitme engelli çocuklara yönelik eğitim olanakları ve yerleştirme sürecine ilişkin görüşler
4	Okulda işitme engelli öğrencilere yönelik eğitim öğretim etkinliklerine ilişkin görüşler
5	Okulda yaşanan sorunlara ilişkin görüşler
6	Kosova’da işitme engellilerin eğitimlerinin niteliğini arttırmaya yönelik öneriler

Okulda işitme engelli çocuklarla kullanılan iletişim yaklaşımlarına ilişkin görüşler

Verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan ilk tema öğretmenlerin işitme engelli çocuklar ile eğitim sürecinde kullandıkları iletişim yaklaşımına ilişkindir.

İşaret dili ve parmak alfabesi kullanıldığına ilişkin görüşler. Araştırmaya katılan öğretmenlerin hepsi (N, Ş, H, S, V, B) eğitim öğretim sürecinde işitme engelli çocuklarla işaret dili ile iletişim kurduklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda H işaret dili kullanmadan işitme engellilerin anlayamadıklarını “...sözel dille çok anlamıyor. Böyle işaret diliyle o öğrenir zaten...” (s.26, st.1271) şeklinde açıklamıştır. H gerektiğinde işaret dili tercümanı kullandıklarını “...Tercüman evet... Gelir tercüman yapar...” (s.26, st.1274-1277) sözleri ile dile getirmiştir.

İletişim sürecinde sözel dilin kullanımına ilişkin görüşler. Araştırmaya katılan öğretmenlerden ikisi (N, V) işaret dili ile birlikte aynı zamanda sözel dili de kullandıklarını dile getirmişlerdir. Öğretmen V bu konuda “...hayır hem konuşuyoruz hem söz kullanıyoruz...” (s.5, st.199) ve “Tabi tabi çocuklar... konuşabiliyor...” (s.5, st.201) ifadesinde bulunmuştur.

İşitme kaybının tanınması sürecine ilişkin görüşler

Öğretmenler büyük oranda ülkelerinde işitme kaybının tanınması ile ilgili ailelerden ve sağlık kurumlarından kaynaklanan sorunlar olduğunu yönündeki düşüncelerini aktarmışlardır.

Ailelerden kaynaklanan sorunlara ilişkin görüşler. Araştırmaya katılan öğretmenlerden üçü (Ş, N, H, B) işitme kaybının tanınması sürecinde gecikmeler olduğunu dile getirmişlerdir. Bu konuda örneğin öğretmen H “...dikkat etmiyorlar, 2-3 yaşını doldurduğu zaman ailesi o zaman anlıyor...” (s.27, st.1325-1327) ifadesinde bulunmuştur. Öğretmen N ise “...daha bazı anneler daha bilinçsiz.” (s.1, st.32-43) demiştir.

Sağlık kurumlarından kaynaklanan sorunlara ilişkin görüşler. Araştırmaya katılan öğretmenlerden dördü (N, Ş, S, B) aileler ile birlikte asıl sorunun sağlık kurumlarının yetersizliğinden kaynaklandığını önemle vurgulamıştır. Bu konuda katılımcı öğretmenlerden N tanılamanın sorunlu olduğunu “Hastanelerde doğum oluyor. Aparatları yok tespit etmek için erken tespit çok güç oluyor.” (s.2, st.48-55)” şeklinde getirmiştir. S ise sorunu “...Uzman da yok, tam spesifik uzman yok...” (s.43, st.2094-2096) şeklinde dile getirmiştir.

İşitme engelli çocuklara yönelik eğitim olanakları ve yerleştirme sürecine ilişkin görüşler

Verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan bir tema da Kosova’da işitme engelli çocuklara yönelik eğitim olanakları ve yerleştirme sürecine ilişkin görüşlerdir.

İşitme engelli çocukların okul öncesi eğitim ortamlarına yerleştirilmelerine ilişkin görüşler. Üç öğretmen (N, S, B) işitme engelli çocuklara yönelik eğitim olanaklarına ilişkin olarak okulöncesi eğitim ortamına ilişkin görüşlerinden bahsetmişlerdir. Buna göre örneğin öğretmen N “Burda ana okulumuz var...” (s.2, st.61-62).” demiştir. Diğer yandan aynı öğretmenler okullarındaki okulöncesi sınıflarda sadece işitme engelli öğrencilerin olmadığına vurgu yapmış, örneğin öğretmen S durumu “Burada her türlü engelliler vardır, fizik olarak, otizm olarak, Down sendromu olarak...” (s.40, st.1969-1973) şeklinde dile getirmiştir.

İşitme engelli çocukların tanı sonrası yerleştirme süreçlerine ilişkin görüşler. Katılımcı öğretmenlerden dördü (N, Ş, S, H) işitme engelli öğrencilerin okullarına yerleştirme sürecine ilişkin görüşlerini dile getirmişlerdir. Bu konuda örneğin öğretmen N “Sosyal hizmetlerden birileri varsa bizim okula yöneltiyor. Sonra bizim okula geliyor.” (s.2, st.65-66) açıklamasında bulunmuştur.

İşitme engelli çocukların kaynaştırma ortamına yerleştirilmesine ilişkin görüşler. Öğretmenler Kosova’da ayrıca kaynaştırma uygulamalarının yaygınlaştığını ve yerleştirmelerin bu sınıflara da yapıldığını dile getirmişlerdir. Bu konuda öğretmenlerden birisi (H) örneğin “...şimdi altı yıl önce kadar şimdi yaptılar normal okullarda birer oda açtılar...” (s.28-29, st.1376-1386) ifadesiyle görüşünü dile getirmiştir.

Diğer yandan öğretmenler işitme engelli öğrencilerin kaynaştırma olarak adlandırılan özel alt sınıflarda eğitim almalarından memnun olmadıklarını da dile getirmişlerdir. Buna göre örneğin katılımcı öğretmen Ş özel alt sınıfta çalışan öğretmenlerin yetersizliklerini ve bu durumdan kaynaklanan sorunu “...öğretmen lazım ‘spessisyalist’ [özel eğitimci] olsun.” (s.29, st.1388) sözleriyle ifade etmiştir.

Okulda işitme engelli öğrencilere yönelik eğitim öğretim etkinliklerine ilişkin görüşler

Verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan önemli diğer bir tema da okulda işitme engelli öğrencilere yönelik eğitim öğretim etkinliklerine ilişkin görüşlerdir.

Okulda eğitim öğretim etkinliklerinin planlanmasına ilişkin görüşler. Öğretmenlerin hepsi genel eğitim programını kullandıklarını, ancak eğitim öğretim etkinliklerini yürütmek için öğrencilerin gereksinimlerine göre Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı geliştirdiklerini dile getirmişlerdir. Bu konuda öncelikle katılımcı öğretmenlerden Ş örneğin “Biz plan programda

normal okulu çalışıyoruz” (s.20, st.966) demiştir. Ancak aynı öğretmen genel eğitim programının yeterli olmadığını “Lazım hususi plan program, bizim çocuklara abstrakt [*soyut*]. Çok zor.” (s.20, st.966-968) sözleriyle dile getirmiştir.

Eğitim öğretim etkinliklerinde kullanılan ders araç gereçleri hakkında görüşler. Öğretmenlerden dördü (N, H, Ş, V) derslerinde ne tür araç gereçler kullandıklarını, araç gereç eksikliğinden kaynaklanan sorunları ve araç gereçleri kendilerinin yaptığını dile getirmiştir. Bu konuda öğretmenlerden Ş ders araç gereçlerinin olmadığını “Yo, resimli kitaplar yok, hayır” (s.20, st.965) diyerek belirtmiştir. Öğretmen V ise hazırlık yaptığını “...Evde hazırlık yaparım ben, mesela her resmi ben çizerim kendim.” (s.15, st.702-706) dile getirmiştir.

Okulda yaşanan sorunlara ilişkin görüşler

Verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan bir tema okulda öğretmenlerin okulda yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşlerdir.

Okulda çalışan personelin mesleki yetersizliği ile ilgili sorunlara ilişkin görüşler. Öğretmenlerden bir tanesi (Ş) alan uzmanının olmadığını, öğretmenlerin daha çok normal öğrencilerle ilişkin yetiştirilmiş olduklarını ve okulda kendisi gibi odyologların görevlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ş bunu “Çünkü hepsi değil aynı profilde. ‘defektolog’ metotlarını bilmeleri lazım. ...üniversite bitirmek ‘defektolog’...öğretmenler normal biçim üniversite bitirmiş. Ya lise okulunu...” (s.19, st.894-908) şeklinde aktarmıştır.

Okulun yatılı olmasından kaynaklanan sorunlara ilişkin görüşler. Katılımcı öğretmenlerden ikisi (S, B) okullarının yatılı olması nedeniyle anne babaların çocuklarını göndermek istemediğini ve çok zorlandıklarını dile getirmiştir. Öğretmen S “...anneler babalar istemiyorlar yollamak istemiyorlar. Yatılı okul biraz uzak, gelme gitme problem...” (s.41-42, st.2033-2038) demiştir. Öğretmen B ise “...Çok zor. Gece yatıyor kalkıyor, çok ağlıyorlar, sonra tabii anne baba da çok zorlanıyor.” (s.48, st.2363-2364) ifadesinde bulunmuştur.

Kosova’da işitme engellilerin eğitimlerinin niteliğini arttırmaya yönelik öneriler

Verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan son tema Kosova’da işitme engellilerin eğitimlerinin niteliğini arttırmaya yönelik önerilerdir.

Eğitimin niteliğini arttırmaya yönelik uzman personele ilişkin öneriler. Üç öğretmen (V, Ş, N, B) işitme engellilerin eğitiminde niteliği arttırmaya yönelik uzman personelin istihdam edilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Bu konuda öncelikle öğretmenlerden biri (V) okulda odyolog olması gerektiğini “lazım odyolog olsun. lazım logopedi olsun...” (s.52, st.2556-2560) sözleriyle dile getirmiştir. Diğer yandan öğretmenlerden biri (N) “...İleri yaşlarda, çalışırken sorunlar yaşıyorlar... Bakanlık yollasın birini hep yanlarında olsun işitme dilini konuşan.” (s.4, st.143-167). Uzmanlara ilişkin B'den gelen öneri ise “...her bir okul da staf, yardımcı personel de olsun. Bize fizyoterapi lazım mutlaka, yürüme bantları var o her bir şey var düşündüğünüz ama kullanan yok.” (s.49, st.2391-2397) şeklinde olmuştur.

Teknolojik yapılanmaya ilişkin öneriler. Öğretmenlerden bazıları (Ş, N, H) eğitim öğretim sürecinde kullanabilecekleri bilişim teknolojilerinin sağlanması gerektiğini önermişlerdir. Bu konuda özellikle bilgisayar, internet bağlantısı ve projektörlere gereksinim olduğu dile getirilmiştir. Bu konuda Ş örneğin “Resim yok, materyal yok, komputer yok. ...ünitede komputerle anlaşılır. Mesela projektör lazım.” (s.18, st.856-858) demiştir. Aynı şekilde H “...ben öğretmen olarak bir bilgisayarım bile yukarda yok.” (s.24, st.1149-1152). Öğretmen H de “...bir youtube'a bile giremiyorum. Ben kendim laptobumu alıyorum evden. ...bu engelli çocuk. O böyle pratik olarak anlamak istiyor.” (s.24, st.1156-1160) demiştir.

Fiziksel düzenlemeye ilişkin öneriler. Üç öğretmen (N, V, Ş) niteliği geliştirmeye yönelik okulda ve sınıflarda yapılması gereken akustik yalıtıma ve oturma düzenine ilişkin önerilerde bulunmuşlardır. Örneğin N sınıflarında akustik yalıtım yapılması gerektiğini “...akustik yalıtım cihazlar için tabi ki gerekiyor, kendileri öğretmenler yapıyor, pano yapıyorlar ama daha kaliteli yapılması lazım.” (s.11, st.522-523) sözleri ile dile getirmiştir.

Hizmet içi eğitim verilmesine ilişkin öneriler. Öğretmenler (N, S, Ş) niteliği arttırmaya yönelik öğretmenler olarak kendi mesleki gelişimlerine ilişkin önerilerde bulunmuştur. Örneğin öğretmen S, yeni yöntemleri görmeleri gerektiği ile ilgili “Arayalım yeni metodolojiler, daha iyi olsun, daha güzel eğitim olsun.” (s.44, st.2137-2138) önerisinde bulunmuştur.

Tartışma

Bu araştırma Kosova'da işitme engelli çocukların tanı, değerlendirme ve eğitimlerine yönelik mevcut durum ve düzenlemelerin incelenmesini amaçlamıştır. Bu kapsamda ailelerden,

eğitimcilerden ve sağlık personelinden veri toplanarak Kosova’da işitme engelli çocukların tanı, değerlendirme ve eğitimleriyle ilgili önemli görülen gereksinimler belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bu kısmında araştırma sürecinde elde edilen nicel ve nitel verilerin analizi ile ulaşılan bulgular tartışılmış, tartışma sırasında kullanılan araştırma deseninin öngördüğü üzere bulgular bir arada ele alınmıştır. Tartışma araştırmanın amacına paralel olarak ortaya çıkan gereksinimler çerçevesinde başlıklandırılarak sürdürülmüştür.

Tanı, Değerlendirme ve Müdahale

Her iki veri toplama yöntemine göre ilk önemli bulgu işitme engelli çocukların *erken tanısı*yla ilgilidir. Analiz sonucunda hem nicel hem nitel bulgular ailelerin erken tanı boyutunda gereksinimleri olduğunu göstermektedir. Nicel bulgulara bakıldığında erken tanı konusunu çocukları ile ilgili en çok gereksinim duydukları alan olarak belirtmişlerdir. Bu nicel bulguyu destekler nitelikte görüşmelerde aileler çocuklarındaki kaybı çok geç fark ettiklerini açıkça dile getirmişlerdir. Hatta aileler çocuklarına yönelik hizmetler ile ilgili beklentilerini doğar doğmaz kaybın belirlenmesi gerektiğini ileri sürerek vurgulamışlarıdır. Ailelerden elde edilen bu bulgular ile birlikte sürece katılan öğretmenlerin de bu konuda ailelerin bilinçsiz oldukları ve tanılamanın çok geç yaşlarda yapıldığını belirttikleri ortaya çıkmıştır.

Erken tanı ile ilgili her iki veri türünde ortaya çıkan bir diğer önemli bulgu ise uzman personele olan gereksinimdir. Bu konudaki nicel bulguları destekler nitelikte aileler işitme testlerinin yapılmadığını, bu konuda çok geç kaldıklarını dile getirmişlerdir. Elde edilen sonuçlar ailelerin uzman personele ulaşamadıklarını ve bu konuda gereksinimleri olduğunu göstermektedir. Ek olarak işitme kaybı ile ilgili bilgilendirme de yapılmadığı her iki bulgu türünde de ortaya çıkmıştır. Bu bulgular Kosova’da işitme kaybı tanısının geciktiğini, bu süreci yürütecek uzman personelin yeterli sayıda olmadığını göstermektedir. Varılan bu sonucu destekler nitelikte öğretmenlerden elde edilen nitel verilerden öğretmenlerin de tanı sürecini yürütecek uzman personelin sayısal ve niteliksel yeterlilikleri ile ilgili sorunlardan bahsettikleri ortaya çıkmıştır. Bu konuda öğretmenler çocukların odyolojik değerlendirme süreçlerinde sorunlar yaşadıklarını vurgulamışlardır. Sadece nicel verilerin elde edildiği sağlık çalışanları da tanı sürecini yürütebilecek odyologların sayısal yetersizliğine değinmişlerdir. Sağlık çalışanları ayrıca tanı sürecinde ABR gibi ileri objektif testlerin kullanılmaması ve hastaların odyolojik yönden izlenmemesi sorunlarını vurgulamışlardır. Bu konuda Kosova’da acil düzenlemelere gereksinimin olduğu konusu açıkça dile getirilmiştir.

Diğer yandan hem nicel hem de nitel bulgularda görülebileceği gibi ailelerin *erken müdahale* ile ilgili hizmet almadıkları ortaya çıkmıştır. Erken müdahale ile kast edilen aile eğitimi, okulöncesi eğitim ve cihazlandırma değildir. Her iki veri türünün analizi işitme engelli çocukların ve ailelerinin ebeveyn-çocuk etkileşimine yönelik bilgi ve beceri kazandırmaya yönelik her hangi bir hizmet alınmadığını ortaya koymuştur. Ek olarak ailelerin kendilerine yönelik herhangi bir psikolojik desteğin olmadığı vurgulanmaktadır. Ailelerden elde edilen bu bulguyu destekler nitelikte sağlık çalışanlarının ilişkin nicel bulgularında aile eğitimi programı ve aile eğitimi uzmanı olmadığı saptanmıştır. Sağlık çalışanları ülke genelinde işitme engelli çocuklara yönelik erken müdahale anlayışının gelişmesi gerektiğini ve bu tür uygulamaların sunulması gerektiğini ısrarla vurgulamışlardır.

Ortaya çıkan bu bulgulara paralel biçimde Kosova'da gerçekleştirilen az sayıdaki çalışmanın sonuçları ülke genelinde yetersizlikleri tıbbi olarak tanılama ve müdahale hizmetlerinin olmadığı veya çok geç sunulabildiği belirtilmektedir (HANDİKOS, 2007a; Kosova Başbakanlık Ofisi, 2010, 2011). Ek olarak Kosova'da üzerinde çalışılan stratejik planda ileri yıllarda söz konusu tanı, değerlendirme ve erken müdahale hizmetlerinin niteliğini arttırmaya ve yaygınlaştırılmasına yönelik hedeflerin ortaya konmuş olduğu, bu konuda uzman personelin yetiştirilmesine yönelik de önlemler alınması gerektiği belirtilmiştir (MEST, 2010). Dolayısıyla araştırma sürecinde tanı, değerlendirme ve erken müdahale hizmetlerine ilişkin varılan sonuçlar konusunda Kosova Cumhuriyeti yetkili organlarının farkındalıklarının olduğu, bu konuya stratejik planlarında yer verdikleri görülmektedir.

İşitme engelli çocuklarının *okul öncesi eğitimden* de yararlanmadıkları her iki bulgu türünde de açık olarak görülmektedir. Okul öncesi eğitim konusunda ailelerin görüşünü destekler nitelikte öğretmenler de okullarında okul öncesi eğitim olanaklarının olduğunu ancak bu sınıflarda her tür engel grubunun eğitim aldığı bildirilmişlerdir. Bu sonuçlar ülkede işitme engelli çocuklara yeterli düzeyde eğitim olanaklarının sunulamadığını göstermektedir.

Aileler ile ilgili nicel ve nitel bulgular, işitme kaybı tanısının ardından işitme engelli çocukların *işitme teknolojilerinden* (cihazlandırma) de yararlanamadığını göstermektedir. Bu konuda nitel bulgularda da görülebileceği gibi Kosova'da devletin işitme cihazları ile ilgili bir desteğinin olmadığı ve ailelerin cihaz ediniminde sorunlar yaşadıkları gözlenmiştir. Aileler ile ilgili ulaşılan bu sonuçları destekler nitelikte öğretmenler de okullarında işitme cihazlarının

kullanımında sorunlar yaşandığını, her çocuğun işitme cihazının olmadığını vurgulamışlardır. Sağlık alışanları bu konuda Kosova’da devletin işitme teknolojileri konusunda herhangi bir destek vermediğini belirtmişlerdir. Diğer yandan görüşmelerde aileler ile öğretmenler cihaz olsa bile pek çok çocuğun işitme cihazı kullanmak istemediğini belirtmiştir. İşitme teknolojileri ile ilgili sağlık çalışanları son olarak Kosova’da koklear implantasyon yapan sadece bir merkez olduğunu, bunun da cerrahi dışında bir işlem yapmadığını, tam donanımlı pedyatrik koklear implant merkezlerine gereksinim olduğunu vurgulamışlardır.

Ortaya çıkan bu bulgulardan kısmen farklı olarak Kosova’da gerçekleştirilen bir araştırmada da ülke genelinde işitme engelli çocukları tanılamaya yönelik hiçbir merkezin olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca işitme cihazlarının sağlanması devletin ödeme yapmaması, bu nedenle sürecin gecikmesi gibi önemli sorunlardan bahsedilmektedir (Kosova Başbakanlık Ofisi, 2011). Alanyazın ile bu araştırma bir arada düşünüldüğünde ülkede işitmeye teknolojilerinin sağlanmasında ciddi sorunlar olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Eğitimsel ğeler

Araştırmanın eğitimsel düzenlemelere ilişkin ilk bulgusu işitme engelli bireylerin eğitiminde kullanılan *iletişim yaklaşımı* ile ilgilidir. Araştırma sürecinde elde edilen nicel verileri destekler nitelikte görüşme bulgularında da ailelerin büyük oranda sözel dile dayalı eğitim yaklaşımını istedikleri ortaya çıkmıştır. Diğer yandan aileler ile gerçekleştirilen görüşmelerden genel olarak çocuklarının aldığı eğitimden memnun oldukları ortaya çıkmıştır. Diğer yandan iletişim yaklaşımı ile ilgili öğretmenler açısından özellikle görüşme bulgularında durumun biraz karışık olduğunu vurgulamak gerekir. Öğretmenler bir taraftan işaret dilini ve parmak alfabetini diğer taraftan konuşma dilini kullandıklarını belirtmişlerdir. Ancak elde edilen bu bulgular tam olarak nasıl bir iletişim yaklaşımı kullandıklarını ortaya koyamamıştır. Sonuçlar ğretmenlerin mesleki gelişime yönelik gereksinimlerini dile getirmiş olmalarına ilişkin bulguların dayanakları olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda öğretmenlerin gereksinimleri içinde iletişim yaklaşımları ile birlikte ğretim programının uyarlanması, materyallerin kullanımı gibi boyutlar ortaya çıkmıştır.

Öğretmenlerin işaret dilini ve parmak alfabetini kullandıklarını dile getirmeleri, ailelerin eğitimde sözel iletişim yaklaşımının kullanılmasını istemelerine karşın, alanyazın durumun Kosova’da karmaşık olduğunu göstermektedir. Bu konuda alanyazında ülkede işitme

engellilerin eğitimleri ile ilgili hangi iletişim yaklaşımının kullanılması gerektiğine ilişkin net bir görüş ve dokümana rastlanmadığını belirtmek gerekir. Bazı dokümanlarda işaret dili, bazılarında ise sözel dil yaklaşımının esas alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Bartlett vd., 2004; HANDİKOS, 2007a; Landsman ve Maloku-Berdyna, 2009).

İletişim yaklaşımı ile ilgili ayrıca Kosova Başbakanlık Ofisi (2010) tarafından gerçekleştirilen tarama çalışmasının bulgularının dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir. Söz konusu çalışmada ülkedeki yetişkin işitme engelli bireylerin çoğunlukla okuma yazma bilmedikleri ve bunun sebebi olarak da eğitim süreçlerinde iletişim yaklaşımı olarak işaret dilinin kullanılması gösterilmiştir. İşaret dili ve sözlü iletişim birbirlerinden farklı iletişim yöntemleri olduklarından, aynı anda kullanıldıklarında, araştırmanın gerçekleştirildiği okulda olduğu gibi çeşitli sorunlara yol açabilmektedirler. Bu durumun özellikle sözel dilde eğitimin niteliğini olumsuz yönde etkileyebileceğini belirtmek gerekir (Girgin, 2003; Spencer ve Marschark, 2006; Westwood ve Marschark, 2006). Ailelerin çocuklarının sözel dil ile eğitim almasını isteme sebeplerinin de var olan eğitimin niteliğindeki bu eksiklikten kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

İkinci önemli eğitimsel bulgu *öğretmen nitelikleriyle* ilgilidir. Kosova'da hizmet öncesi öğretmen yetiştirme boyutunda herhangi bir düzenleme olmadığı, var olan öğretmenlerin daha çok alan dışından atandıkları görüşmelerden elde edilen bulgularda görülebilir. İlginç bir biçimde öğretmenler özellikle odyologların öğretmen olarak atanmasını desteklediklerini belirtmişlerdir. Bu noktada Kosova eğitim sistemi içinde alana öğretmen yetiştiren bir programın olmadığını belirtmek gerekir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin hiç birinin alanda yetişmemiş olduğu demografik bilgilerde görülmektedir. Nitekim eğitimciler de alana özgü yükseköğretim programının açılmasına gereksinim olduğunu vurgulamışlardır. Varılan tüm bu sonuçlar ile birlikte alanyazın taramasında da ülke genelinde alanda yetişmiş insan gücünün yetersizliğinden bahsedilmektedir. Bu yetersizliğin hem nicelik hem de nitelikte olduğunu vurgulamak gerekir (HANDİKOS, 2007b; Kosova Başbakanlık Ofisi, 2011).

Üçünü eğitimsel bulgu okul ve sınıflardaki *fiziksel düzenlemelerle* ilgilidir. Öğretmenler hem nicel hem de nitel bulgularda görülebileceği gibi sınıflarında akustik yalıtımın olmadığını dile getirmişlerdir.

Önemli bir diğer bulgu *öğretimin planlaması* boyutuyla bağlantılıdır. Öğretmenler eğitim programını bireyselleştirebildiklerini ancak dayanak aldıkları programın işitme engelli öğrenciler için çok zor ve yoğun olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenler açık olarak işitme engelli öğrencilere yönelik bir programın hazırlanması gerektiğini vurgulamışlardır. Elde edilen bu bulgulardan öğretmenlerin bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) hazırladıklarını belirtmiş olmalarına rağmen neden işitme engelli öğrencilere özel bir programa gereksinimlerinin olduğunu anlaşılmadığını da eklemek gerekir (Girgin, 2003; Gürgür, 2012). Bu ilginç bir bulgudur. Çünkü alanda yetişen her öğretmen, işitme engelli olsun olmasın, her çocuğun bireysel gelişim özelliklerinin ve gereksinimlerinin farklı olduğuna dair bilgi ve alt yapıya sahip olmalıdır. Dolayısıyla ortaya çıkan sonuç öğretmenlerin eğitime ilişkin genel bilgilerinin de yeterli olmadığını göstermektedir. Bu bulgudan yola çıkarak öğretmenlerin eğitim programı konusunda da gelişme gereksinimlerinin olduğu sonucuna varılabilir.

Eğitimi ilgilendiren bir başka bulguda *öğretim materyalleri* üzerinde durulmuştur. Öğretmenler her iki veri türünde de görsel eğitim öğretim materyaline olan gereksinimleri dile getirmişlerdir. Görüşmelerde öğretmenler materyalleri büyük oranda kendilerinin hazırladıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bu konuda özellikle teknolojik yönden desteklenmeleri gerektiğini önermişlerdir. Bu açıdan bakıldığında genel eğitim ilkelerinin yanı sıra ülkede işitme engelli çocukların eğitiminde yapılması gereken düzenlemelerin tümünden gözden geçirilmesi önem kazanmaktadır. Bunlar; işitme cihazlarının sağlanması, bu cihazların düzenli olarak kontrol edilmesi ve bakımlarının yapılması, sınıfların akustik ve eğitim için düzenlenmesi, öğretimin uyarlanması, çocukların düzeylerine uygun görsel ders-araç gereçlerinin çeşitliliği ve kullanımı şeklinde sıralanabilir (Girgin, 2003; Gürgür, 2012). Diğer yandan öğretmenler okullarının yatılı olmasından dolayı çocukların ve ailelerinin ayrı kalmakta zorlandıklarını etmişlerdir. İşitme engelli çocuğun yetişkinle sürekli etkileşim halinde olması gerektiği gerçeği dikkate alındığında bu bulgu düşündürücü bir boyut kazanmaktadır.

Son olarak öğretmenler ile görüşme sonucunda ortaya çıkan çelişkili bir bulgu da *kaynaştırma uygulamaları* ile ilgilidir. Eğitimciler Kosova’da işitme engelli çocukların kendi okullarının dışında genel eğitim okullarında bulunan özel alt sınıflarda eğitim alabildiklerini dile getirmişlerdir. Ancak doğru olmamasına rağmen eğitimcilerin bu düzenlemeyi kaynaştırma/bütünleştirme şeklinde adlandırıyor olmaları ilginçtir. Benzer durum ilgili alanyazında da geçmektedir. Dolayısıyla gerçekleştirilen alanyazın taramasında da savaş sonrası Kosova’da gerçekleştirilen “yeniden yapılanma” sürecinde resmi politikaların

bütünleştirme felsefesine dayalı olmasının öğretmenlerin bu görüşleri ile örtüştüğü izlenimi vermektedir. Ancak özel alt sınıf uygulamalarının bütünleştirme felsefesine yakın olmadığı bilinmektedir. HANDİKOS (2007a) raporunda zaten kaynaştırma uygulamalarını yürütecek öğretmenlerin olmadığı, görev yapanlar ile ilgili nitelik sorununun olduğu vurgulanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak, bu çalışma kapsamında ortaya konan bulgular iki temel alanda sorunlar kümesine işaret etmektedir. İlk sorun kümesine göre, Kosova'da işitme kaybının tanınması, değerlendirilmesi, çocuğun cihazlandırılması, tanı sonrası aileye destek hizmetleri ve okul öncesi eğitim alanlarında belirgin yoksunluk ya da yetersizlik belirlenmiştir. İkinci küme olan eğitimsel düzenlemeler açısından bakıldığında ise ailelerin istediği iletişim yaklaşımı ile okullarda kullanılanın örtüşmediği, öğretmen niteliklerinin sorgulanabilir olduğu, eğitim ortamındaki fiziksel düzenlemelerde, öğretimin planlanması ve uygulanması boyutlarında ve kaynaştırma uygulamalarında ciddi oranlarda sorunlar bulunduğu ortaya konmuştur. Araştırma kapsamında saptanan bu sorunlara dayanarak aşağıda düzenleme/uygulama ve ileriki araştırmalara yönelik önerilere yer verilmiştir.

Düzenleme ve Uygulamalara Yönelik Öneriler

Araştırma bulgularından yola çıkılarak tanı, değerlendirme, müdahale ve eğitimsel düzenlemelere ve uygulamalara ilişkin şu önerilerde bulunulabilir:

- Nitelikli bir erken tanı ve erken müdahale sistemi acilen kurulmalıdır. Bu sistem işitme taramasından başlayıp cihazlandırma, aile eğitimi ve okul öncesi eğitimi içermelidir. Bu kapsamda uzman personel eğitimi gerçekleştirilmelidir. Bu noktadaki uzman personel öncelikle odyolog ve aile eğitimcisidir.
- İşitme engellilerin eğitiminde esas alınacak iletişim yaklaşımına ilişkin standartlar belirlenmelidir. Sözel yaklaşım esas alınacak ise işitme teknolojilerinin sağlanması, eğitim öğretim ortamlarının sözel dil yaklaşımına uygun hale getirilmesi gerekmektedir.
- Öğretmen eğitimine öncelik verilmelidir.
- Ailelere bilgilendirme sağlanmalıdır.

- Eğitim ortamları ve eğitim programları öğrencilerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmelidir.
- Tüm bu önerilerin hayata geçirilmesi Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı arasındaki işbirliği ve Eğitim Bakanlığı'nın genel planlarına da yansıyacak biçimde ele alınmasıyla mümkün görünmektedir.

İleriki Araştırmalara Yönelik neriler

İleriki araştırmalara yönelik şu önerilerde bulunulabilir:

- Sağlık kurumlarındaki koşulları betimlemeye yönelik araştırmalar yürütülebilir.
- Aile eğitimi ve okul öncesi eğitim uygulamaları yürütülerek eğitim süreci incelenebilir.
- Öğretmen yetiştirme süreci incelenebilir.
- Eğitim programlarının geliştirilmesi ve uygulanmasının ardından öğrencilerin bu programlardan sağladıkları fayda incelenebilir.
- Okullarda eğitim ğretim etkinliklerine odaklanarak niteliği arttırmaya yönelik araştırmalar gerekleştirilebilir.

Kaynakça

- Association of Paraplegics and Paralyzed Children of Kosova [HANDİKOS] (2007a). *Project CARDS: National report for people with disabilities in Kosovo*. 02.07.2013 tarihinde http://www.handikos.org/trunk/modules/news/files/ProjektiCARDS2E_englishfinal_1.pdf adresinden erişilmiştir.
- Association of Paraplegics and Paralyzed Children of Kosova [HANDİKOS] (2007b). *Joint implementation of the Law on Education*. 23.10.2015 tarihinde http://www.handikos.org/repository/docs/HANDIKOS__REPORT_January-December_2007_631798.pdf adresinden erişilmiştir.
- Bartlett, B., Power, D. ve Blatch, P. (2004). Education in a recovering nation: Renewing special education in Kosovo. *Exceptional Children*, 70(4), 485-495.
- Girgin, C. (2003). *İşitme engelli çocukların eğitimine giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gürgür, H. (2012). İşitme yetersizliğine sahip çocuklar. Vuran, S. (Ed.) *Özel eğitim içinde* (s.150-175). Ankara: Maya Yayıncılık.
- Kabashi-Hima, A. (2011). *Education for sustainable development Kosovo*. Priştina: Kosova Education Centre [Kosova Eğitim Merkezi] (KEC).
- Kastrati, V. (2010). *Report on promoting INCLUSION across all components and activities in the EU Education SWAP project*. Pristina: Cambridge Education, Kosova Education Center.
- Koro, B. (2008). *Kosova eğitim sistemi ve Türkçe eğitim*. 29.11.2015 tarihinde <http://www.kosovahaber.net/haber/haberdetay.asp?bolum=3755&uyeid=9> adresinden erişilmiştir.
- Kosova Office of the Prime Minister [Kosova Başbakanlık Ofisi] (2010). *Report of the status of Deaf people in Republic of Kosovo*. 12.12.2015 tarihinde <http://www.finlandkosovo.org/public/download.aspx> adresinden erişilmiştir.
- Kosova Office of the Prime Minister [Kosova Başbakanlık Ofisi] (2011). *Board survey of persons with disabilities in Kosovo*. Priştina. 05.08.2014 tarihinde <http://www.humanrights-ks.org/repository/docs.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Kosovo Minister of Education, Science and Technology [MEST] (2010). *Kosovo education strategic plan 2011-2016*. 02.07.2015 tarihinde http://www.entwicklung.at/uploads/media/2c__Kosovo_Education_Strategic_Plan__EN_FINAL_DRAFT.pdf adresinden erişilmiştir.

- Landsman, M. ve Maloku-Berdyna, E. (2009). *Justice denied: The state of education of children with special needs in post-conflict Kosovo*. Kosovo: Kosovo Center for Advancement of Children, UNICEF. 02.07.2015 tarihinde http://www.unicef.org/kosovoprogramme/Eng_-_Justice.pdf adresinden erişilmiştir.
- Lunacek, U. (2010). *Commission staff working document Kosovo 2010 progress report*. 02.07.2014 tarihinde http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents.pdf adresinden erişilmiştir.
- Plano-Clark, V. L. ve Creswell, J. W. (2008). *Mixed methods reader*. London, UK: Sage Publications.
- Schuard, H. (2009) Praxisbericht: Projekte der CARITAS fr menschen mit behinderung im Kosovo. *Heilpdagogik Online*, 04(09), 80-96.
- Sommers, M. ve Buckland, P. (2004). *Parallel worlds: Rebuilding the education system in Kosovo*. Paris: International Institute for Educational Planning, UNESCO.
- Spencer, P.E. ve Marschark M. (2006) *Advances in the spoken language development of deaf and hard-of-hearing children*. New York, NY: Oxford University Press.
- Topsakal, C. ve Koro, B. (2007). *Kosova'da yaşayan Türkçe eğitim*. Kosova: Balkan Aydınlık ve Yazarlar Yayınları.
- UNICEF (2010). Education in UN administered province of Kosovo. http://www.unicef.org/ceecis/Kosovo_2010.pdf adresinden 05.08.2015 tarihinde erişilmiştir.
- Westwood, P.E. ve Marschark, M. (2006). *Advances in spoken language development of deaf and hard-of-hearing children*. New York, NY: Oxford University Press.

Extended Abstract

Introduction

The main goal of educational and health-related arrangements aiming to support the development of children with hearing impairment starting from early ages is to minimize the hearing loss and accompanying difficulties as much as possible and to help them benefit from educational services equally as their hearing peers. An effective organization requires adopting a holistic approach regarding diagnosis, assessment, and education. Like all other systems, education should also be given some time to reach the desired and planned level. Since special education and education of children with hearing impairment as a sub-field can be considered as a mirror reflecting the development of general education, historical background of a country will be the determiner of maturity for all these systems. Following the unilateral declaration of independence on February the 17th, 2008, radical reforms were initiated across all domains including education and special education throughout the entire country (Association of Paraplegics and Paralyzed Children of Kosova [HANDİKOS], 2007a, 2007b; Bartlett, Power and Blatch, 2004; Landsman and Maloku-Berdyna, 2009; Lunacek, 2010; Kastrati, 2010; Kabashi-Hima, 2011; Koro, 2008; Kosova Office of the Prime Minister, 2011; Sommers and Buckland, 2004; Topsakal and Koro, 2007b; UNICEF, 2010).

Naturally, regulations and reforms within special education conducted in Kosovo include children with hearing impairment as well (Bartlett et.al., 2004; Schuard, 2009). Literature review has yielded no conclusive statistical data concerning individuals with hearing loss in Kosovo. However, a guesstimate indicates 3.600 individuals with a hearing loss higher than 81 dB (Kosovo Office of the Prime Minister, 2010). Although a large number of modifications and updates have been done over the services provided for the hard of hearing children in Kosovo, no progress has been reported with respect to the quality of education because sign language has never been approved and employed as the primary communication tool (MEST, 2010). This research may serve as a guide to eliminate the chaos in diagnosis, assessment, family education, and formal education offered to children with hearing impairment in Kosovo, to establish permanent improvements, and to lessen concerns of sustainability. Based on these, the first step to take would be to identify the services and practices offered to hard of hearing children within the system in Kosovo. This article aims to examine the current status and regulations concerning diagnosis, assessment, and education of children with hearing impairment in Kosovo.

Method

Aiming to determine the regulations and reforms over diagnosis, assessment, and education of children with hearing impairment in Kosovo, this research has been conducted with a mixed design (Creswell, Plano-Clark, Gutmann and Hanson, 2003), *simultaneous variation* (Creswell et.al., 2003). Mixed designs entail collecting both quantitative (questionnaire) and qualitative (semi-structured interviews) data. As for questionnaires, data were collected from a total of 82 participants consisting of family members, teachers, and healthcare personnel. Moreover, 6 teachers and 4 families partook in the interview sessions. Statistical analyses were employed for questionnaire data, and inductive method was utilized for interview data.

Results

According to the quantitative findings obtained from family members, teachers, and healthcare personnel within this research examining regulations on the diagnosis, assessment, and education of the hard of hearing children living in Kosovo, hearing tests cannot be done in every hospital, children with hearing impairment can mostly be diagnosed after they are 1 year old, those children are not provided with pre-school education, hearing loss is generally diagnosed by non-expert personnel, hearing aids are not regularly controlled, desired medium of communication is speaking, families are not supported with psychological services, children display behavioral and psychological problems, classrooms do not have any acoustic insulation, hearing aids and education of the hearing impaired are two topics that they need urgent training about, government checks do not cover cochlear implants and hearing aids, both the system and program should be modified to meet the needs of students with disabilities, and there is a growing need for teacher training and development programs.

Based on the qualitative findings provided by family members and teachers, one can understand that hearing loss is detected and diagnosed late, both the number and quality of experts is less than acceptable, there are no post-diagnosis services, the government does not pay for augmentative technologies for hearing, education is mostly based on verbal medium and signs, and that educational programs compatible with the needs of the hearing impaired should be developed.

Discussion

Findings distilled from this research point two major groups of problems. As for the first group, there is a significant deficiency in Kosovo in terms of diagnosis and assessment of hearing loss, instrumentation of children, post-diagnosis support services for families, and pre-school services. With respect to the second group, which is educational arrangements, the communicative approaches preferred by families and practiced by schools do not match, the quality of teachers is not satisfying, and there are prominent troubles regarding the physical outline of schools, instructional planning and application, and inclusion practice.

Under the light of all these findings, one can suggest that an early diagnosis and intervention system concerning diagnosis, assessment, intervention, educational arrangements and practice be established immediately; standards defining the communicative approach to be adopted for the education of the hearing impaired be set; hearing technologies be dispensed if verbal approach is to be adopted; teacher training be a priority; families be informed; and educational programs and settings be arranged in accordance with the needs of students. As for future studies, it will not be wrong to suggest that research be conducted to describe the current status of health institutions, to determine how family training and pre-school education practice is going, to analyze teacher training process, to identify the gains of students following the necessary updates and modifications on educational programs, and to increase the quality of education through closely examining the instructional activities held at schools.